

1-117

Б. 1150
К. 1150

Л. 1150
4266

Поштарина плаћена у готову

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ШКОЛИ

8-9

НОВЕМБАР — ДЕЦЕМБАР 1955 — БЕОГРАД

град итд. Тема би могла да гласи напр. »Методe зеленаша у експлоатацији сељака у делима наших реалиста«.

Велики напредак технике побуђује ученике да нас често питају о новим проналасцима о којима свакодневно читамо у штампи. Занимљиве би биле теме о атомској енергији, млазном авиону, хидроцентралама, електрификацији, о прављењу вештачких влакана итд., наравно после посете одговарајућим објектима или припреме друге врсте. Већи број таквих тема даваћемо, наравно, у техничким школама.

И у осталим стручним школама могу се давати теме према специфичним циљевима појединих школа, напр. у учитељској: »Моје прво предавање у вежбаоници«, или у економској: »Један дан на практичном раду«, или у медицинској: »Здравствено просвећивање је један од најважнијих задатака здравственог радника«.

Најзад (иако по интересовању ученика свакако није на последњем месту) спорт преко разних својих дисциплина даје могућности за обраду великог броја тема, особито у школама за физичку културу.

Тако ће ученици тражећи израз доживљајима разних врста имати обиље материјала за изражавање а разноврсност тема тражиће и разноврсне форме обраде, па ће се ученици вежбати у излагању, описивању, причању, препричавању, писању расправа разних врста, давању реферата итд. тако да ће им доцније у пракси сваки писмени израз бити познат и близак.

У овом смислу може се наћи још много могућности да се освежи и обогати тематика писмених састава из матерњег језика.

Олга Исаковић

ПРИЛОГ НАСТАВИ АКЦЕНТА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Да бисмо ученике научили правилном српскохрватском књижевном акценту, потребно је најпре научити их да осећају и разликују четири наша књижевна акцента и неакцентоване дужине, а затим, упознати их са основним категоријама акценатске системе нашег књижевног језика.

Система од четири акцента особина је великог дела штокавских говора. Разуме се да је претставнике четвороакценатске системе релативно лако учинити свесним те особине њихова говора. Са ученицима који су са територије тзв. млађих новоштокавских говора (а ту у грубим

цртама долазе Војводина, западна Србија, западна Црна Гора, и већи део територије НР Босне и Херцеговине и НР Хрватске) рад око учења правилног књижевног акцента олакшан је управо чињеницом што је и у њиховом говору система од четири акцента. Знатно је тежи случај са ученицима који су са територије која нема четвороакцентску систему (а то су сви они говори који нису горе побројани). Ту не треба само учинити ученика свесним особине коју он носи у своме говору, већ га треба научити нечему за шта он не мора да има ни осећања ни јасног разумевања. У његов говор уствари треба унети нове, значајне моменте који треба да постану саставним делом његова језичког осећања.

Међутим, не треба мислити да је упућивање ученика са територије млађих новоштокавских говора да осећају и разликују четири књижевна акцента, лак посао. Није једноставна ствар постати свестан компонената из којих се састоји наш говор, поготову таквих компонената као што су акценти. За почетника је потребан стрпљив напор да би осетио разлику између узлазних и силазних акцената, кратких и дугих, или између акценатоване и неакцентоване дужине.

Желим овом приликом да изнесем своје мишљење о томе како би се најтемељније развијали и створили свест, осећање и разумевање четири наша акцента првенствено код оних ученика у чијем се говору већ налази четвороакцентска система. Желим, уствари, да говорим о методолошкој страни овога посла.

Као основни принцип кога се треба држати јесте тај да се пође од учениковог говора (који већ и сам има четвороакцентску систему).

Сматрам да у почетку наставник треба да у пуној мери развије код ученика осећање и способност за разликовање дугих и кратких слогова — без обзира на акценат. У одређеном тексту или сл. ученици би одређивали само то који је слог дуг а који кратак — и то најпре према своме изговору (Рани мајка два нејакā сина итд.). Одређивање дужине трајања вокала уствари је један од најважнијих послова у настави акцента.

Тек пошто је добро савладан проблем односа дугих и кратких слогова, може се поћи даље у упознавању ученика са акценатском проблематиком. Као следећу етапу предложио бих — развијање способности разликовања акценатованих слогова од неакцентованих. Овде се уствари постављају два задатка: 1) упознати ученика са односом акценатованих слогова према неакцентованим кратким слоговима и 2) упознати ученика са односом акценатованих

слогова према неакцентованим дугим слоговима. Први је задатак лак: на примерима као што су к њ њ га, гла ва, пр а в да, в о да и сл. ученик ће лако распознати који је слог акцентован а који није. Други задатак, међутим, знатно је тежи. Ученика лако може да заведе напр. неакцентована дужина у примерима као што је ј у н а ч к њ или сл. и да му се учини да је акценат на другом слогу или сл. Сматрам да у овом послу треба ићи поступно. Најлакше је разликовати кратки силазни акценат (\ ) од неакцентоване дужине. Природу неакцентоване дужине треба приближити учениковој свести управо преко примера у којима неакцентованој дужини претходи кратки силазни акценат (к р у ш а к а и сл.). А ево зашто. Као што је познато, код кратког силазног акцента и експираторна и тонска страна нагло падају, услед чега је слог под овим акцентом врло изразит. Наглашени слог је изванредно истакнут и лако је уочити да је управо он под акцентом. Разуме се да се ученику не може још објашњавати под каквим је акцентом акцентовани слог (ученик још није упознат са врстама акцента). Могуће је, а и потребно, засад само показати му који је слог акцентован а који није. Слично је и са односом дугог узлазног акцента и неакцентоване дужине (в а љ а њ е) — што се тиче разликовања акцентованог и неакцентованог дугог слога: узлазна интонација овога акцента врло се добро разликује од силазне интонације неакцентоване дужине. — Краткоћа слога под кратким узлазним акцентом а и узлазна интонација његова не чини овај акценат тако типичним као претходна два. Па ипак, и примери као што су д е ч а к, в е с е љ а к и сл. добро употпуњавају општу слику односа акцентованих и неакцентованих слогова. — Што се тиче дугог силазног акцента, познато је да се у приличном броју говора дужина после њега у извесним случајевима губи. Треба изабрати оне примере у којима би се дужина најпре могла очекивати, па на њима показати разлику између акцентованог и неакцентованог (дугог) слога (напр. в р а б а ц а или сл.). (Разуме се да овде треба показати сличност по карактеру између дугог силазног акцента и неакцентоване дужине).

Тек после овога може се прићи упознавању ученика са појединим акцентима. Несумњиво да је овде најпре потребно дати обавештење о броју, врстама и природи наших књижевних акцената: силазних (кратког \ и дугог \ ) и узлазних (кратког / и дугог /). Али — како ученике научити да разликују четири наша књижевна акцената?

Чини ми се да је и овде најбоље поћи од екстрема: од оних акцената који се најизразитије међу собом разликују.

Такви су, пре свега, дуги узлазни (/) и кратки силазни акценат (\ ). Разлика је пре свега у томе што је први дуг а други — кратак. А затим, и природе њихове су различите. Код кратког силазног тонска страна нагло пада — код дугог узлазног стално расте. Снага, јачина (тзв. експираторна страна) кратког силазног акцента такође нагло пада — код дугог узлазног она расте извесно време, а тек пред завршетком наглашеног слога почиње да опада. Све су то разлози који дозвољавају да наставник, најпре, на бројним примерима покаже разлику између ова два акцента: гла́ва — сла́ма, ду́ша, — гу́ша, зи́ма — књи́га, ре́ка — пё́сма, зóва — лóпта и сл.

Као екстремни се, затим, могу узети дуги силазни (^) и кратки узлазни (\ ). И код њих је разлика пре свега у томе што је први дуг а други кратак. Исто тако и они се разликују и по природи својој. Код кратког узлазног тон расте — код дугог силазног тон стално пада и то у првом делу нагло а после слабије. Снага, јачина кратког узлазног акцента расте у почетку а опада тек при завршетку наглашеног слога — код дугог силазног она непрекидно пада а тек при крају може бити нешто појачана. На тај ће начин професор и овде на бројним примерима моћи да покаже разлику између ова два акцента: прáвда — да́ска, Лéпа — жéна, грíвна — игла, плóвка — вóда, һýрка — бóха.

Дуги узлазни и дуги силазни акценат по природи се својој довољно разликују. То ће ученици на примерима лако увидети: гла́ва — прáвда, ре́ка — Лéпа, зи́ма — грíвна, зóва — плóвка, ду́ша — һýрка.

И силазни се акценти упадљиво међу собом разликују. Разлика у трајању довољно одваја дуги силазни од кратког силазног: прáвда — сла́ма, Лéпа — пё́сма, грíвна — књи́га, плóвка — лóпта, һýрка — гу́ска.

Дужина трајања довољно одваја и дуги узлазни од кратког узлазног. Навикнути већ да осећају претходне опозиције, ученици ће лако разликовати и акценте ових парова: гла́ва — да́ска, ре́ка — жéна, зи́ма — игла, зóва — вóда, ду́ша — бóха.

Најзад, као пар се издвајају и кратки узлазни и кратки силазни акценат. Ако су претходна увежбавања добро изведена, ученици ће у примерима тачно одредити акценте: да́ска — сла́ма, жéна — пё́сма, игла — књи́га, вóда — лóпта, бóха — гу́ска.

Чини ми се да је овим методским поступком најлакше научити ученике да осећају и тачно распознају наша четири књижевна акцента. Сматрам да се тек пошто је код ученика потпуно изграђена та способност распозна-

вања, може приступити теориској обради наше акцентуације. Можда ће се овом излагању замерити то да у њему није вођено рачуна о времену које се у настави може одвојити за одељке о акценту. Међутим, управо сам и имао у виду тај моменат. Питање и јесте било у томе да се нађе један довољно брз и конструктиван метод за овај посао. А мени се чини да би овај метод био и брз и конструктиван. Уосталом, посао учења правилном књижевном изговору веома је сложен. Време потребно за учење акцента не може се ограничити на неки одређен, мали број часова. Правилном књижевном изговору треба стално обрађати пажњу, кроз целу школску годину.

Берислав М. Николић